

Јелена Волић-Хелбуш¹

Филолошко-уметнички факултет
Универзитета у Крагујевцу

МАРИОН ГРОФИЦА ДЕНХОФ

У овом раду се српској академској и читалачкој публици представља дело велике немачке новинарке и једне од најзначајнијих послератних европских интелектуалаца, Марион Грофице Денхоф. Иако је после Другог светског рата изгубила своју домовину, која је остала у Источној Прусској, она се енергично залагала за помирење земаља Источног блока и Немачке. У својим чланцима је активно заступала политику Вилија Бранта према Истоку, противила се апартхејду у Јужној Африци и позивала на одбрану слободе мишљења, на залагање за толеранцију и праведност у свету. Једна од важних тема њеног књижевног рада је била очување успомене на покрет отпора против Хитлера. Поред свог новинарског, публицистичког и веома значајног историјско-књижевног рада, Марион Грофица Денхоф ће остати записана у историји као једини преживели члан групе „20. Јули“ која је покушала атентат на Хитлера 20. јула 1944. и као последња Прускиња.

Кључне речи: Пруска, Хитлер, Мазури, *Die Zeit*, Други светски рат, атентат, Одра-Ниса граница, Фридрихштајн.

Била је проницљив аналитичар и оштроуман критичар, бескомпромисни заступник немачке либералне традиције и неустрашиви борац против тираније сваке врсте. Дисциплина, одговорност, достојанство – то су особине које се везују за животни пут ове јединствене и импресивне жене. По рођењу и по животном ставу била је – Прускиња. Највећа Прускиња 20. века, како ју је окарактерисао Рихард фон Вајцзекер (*Richard von Weizsäcker*), најугледнији међу најугледнијима, шести председник СР Немачке, који је столовао од 1984. до 1994. у дворцу Белви, председничкој палати немачких послератних председника.

Марион Грофица Денхоф била је права аристократкиња, строга, прецизна и бритка, једна од највећих новинарки, публициста и политичких аналитичара 20. века, главни и одговорни уредник, а потом и издавач чувеног немачког недељника *Die Zeit* (Време) и најеминентнији послератни европски интелектуалац.

Рођена је 2. децембра 1909. као Марион Хеда Илзе Грофица Денхоф (*Marion Hedda Ilse Gräfin Dönhoff*), најмлађе од седморо деце, на породичном имању Фридрихштајн (*Friedrichstein*) у Источној Прусској у близини Кенигсберга (Калињинграда). Њен отац, Август Карл Гроф Денхоф

1 jelena.volic@eunet.rs

(*August Karl Graf Dönhoff*), био је члан царског парламента, а њена мајка Рија фон Лепел (*Ria von Lepel*) дворска дама Царице Августе Викторије.

Прво образовање стекла је на приватним часовима који су били организовани за њу и њене рођаке, Хајни и Сиси Лендорф (*Heini, Sisi Lendorf*) на суседном поседу. У својој књизи *Детинство у Источној Пруској* (Денхоф : 1988) Грофица Денхоф описује вековни ритам смене годишњих доба у Мазурима (Денхоф 1988: 34) који је обележавао животни ритам његових становника и не без туге закључује како се тај ритам уре-зао у њену душу и потпуно одредио њен живот.

Против воље своје мајке, Марион Денхоф је 1928. матурирала. Похађала је мушку гимназију у Потсдаму, као једина девојка у разреду са осамнаест других дечака. На матури је бриљирала. Желела је да одмах после матуре започне студиј, али је мајка инсистирала да пре но што почне да студира, похађа домаћичку школу у Швајцарској. Издржала је годину дана. После те мучне године у којој је требало да се припреми за удају и улогу супруге и мајке – Марион путује у Америку, а затим одлази код свог брата Кристофа у Африку.

Студије економије започиње у Франкфурту, али после дола-ска Хитлера на власт и избацивања Јевреја и комуниста са Универ-зитета, она прелази у Базел где је докторирала са темом о настанку грофовског поседа своје породице Фридрихштајн и о културно-ис-торијском значају двораца и племићких поседа у Источној Пруској (Денхоф :1935). У току рада на својој дисертацији Грофица Денхоф је духовно освојила своју постојбину, непосредно пре но што ће је заувек изгубити. Схватила је и улогу свога оца у политичко-историјском развоју Немачке, и почела да га доживљава у сасвим новом светлу, као мудрог политичара, човека који је видео света, веома занимљи-вог, неконвенционалног и либералних ставова. Докторирала је 1935.

Следиле су године рата и диктатуре, године безумља и пропадања. 1939. браћа Грофице Денхоф одлазе у рат, а она преузима управљање по-седом Фридрихштајн и бригу о два сина њене прерано преминуле се-стре Кристе. Када су касније, у току Другог светског рата, ова два дечака у име судбоносне традиције пруског војног племства пала на фронту, бол се уселио дубоко у њено срце. Глупост, безобзирност, малаграђанско лицемерје и ниска похлепа националсоцијалистичких вођа, извесност пропасти националсоцијалистичког подухвата и његова суштинска неправедност и цивилизацијска неприхватљивост, буде у Марион вољу за отпором. У току студија Грофица Денхоф отворено је симпатизирала комунисте, пошто су они, како је говорила, били једини спремни да за-иста нешто предузму против нациста. Колеге на Универзитету у Франк-фурту су је звали „црвеном Грофицом“ (Шварцер 1997: 78).

Потреба за отпором мотивише је да се прикључи групи исто-мишљеника и пријатеља окупљених у кружок под именом „Крајзаушки

кружок² из кога је произашла група која је 20. јула 1944. покушала атентат на Хитлера. Захваљујући својим одличним племићким везама Грофица Денхоф постаје информант и курир који је преносио важне по-руке између Источне Пруске и Берлина. Претпоставља се да је знала за „Операцију Валкира“, али да није била сасвим упућена у детаље. После пропалог покушаја атентата већина чланова овог удружења осуђени су и погубљени. У току неколико недеља убијено је 200 људи, сви који су били у некој вези са атентаторима. Грофица Денхоф, иако саслушавана од стране Гестапоа, игром случаја и правим чудом, бива поштеђена. У својој књизи *У знак часћи - сећања на пријатеље из групе 20. јули*, (Денхоф: 1994), коју је објавила 1994., Грофица Денхоф описује губитак својих пријатеља, политички и историјски тренутак у коме су учествовали, као и страшну судбину која их је задесила: и оне који су погубљени, али и оне који су преживели. Књига се завршава реченицом: „Ништа није могло бити страшније од губитка свих пријатеља и од самоће јединог преживелог.“ (Денхоф 1994: 234) Целог свог живота гајила је успомену на њих и сваког понаособ покушавала да отргне од заборавља.

2 Назван по месту Крајзау (*Kreisau*) у Доњој Шлезији, која данас припада Пољској. После Другог светског рата место је преименовано у Кшижова (Крст). Крајзау је постао познат као посед породице фон Молтке (*von Moltke*). Пруски пешадијски генерал Хелмут Карл Бернхард Гроф Молтке (*Helmuth Karl Bernhard Graf von Moltke*), победник Пруско-аустријског рата из 1866. и Немачко-француског рата 1871. овај посед купио као своје уточиште у старости. Његов праунук Хелмут Џејмс Молтке (*Helmuth James Graf von Moltke*) био је један од вођа групе отпора Хитлеру под називом „Крајзаушки кружок“. Од 1940. на овом поседу су се редовно организовали састанци групе немачких интелектуалца, противника Хитлера, коју је касније Гестапо назвао „Крајзаушким кружком“. На овим састанцима дискутовани су државни, економски и социјални концепти реконструкције Немачке када нацистичка диктатура буде пала. Овај кружок, који се у току свог постојања био развио у централну групу грађанског отпора и чије су вође поред Молткеа били Петер Јорк Гроф Вартенбург (*Peter Graf Yorck von Wartenburg*) и Адам од Трота код Золца (*Friedrich Adam Freiherr von Trott zu Solz*), није имао јасну политичку идеологију. Он се састојао од око 20 активних чланова и исто толико симпатизера, као и од придружених социјалдемократа, међу њима Карло Мирендорф (*Carlo Mierendorff*), Јулиус Лебер (*Julius Leber*) и Адолф Рајхвајн (*Adolf Reichwein*), припадника цркве обе вероисповести (католичке и протестантске) Теодор Штелцер (*Theodor Steltzer*) и Еуген Герстенмајер (*Eugen Karl Albrecht Gerstenmaier*). Оно што им је свима било заједничко било је противљење националсоцијализму и жеља да се изгради нови поредак после слома нацизма. Важан елемент ових планова била је тесна веза између државе и цркве. Основни принцип државне структуре требало је да буде систем малих општина са аутономном управом, попут породица, радних удружења, или црквених удружења. На овај начин се желело у будућности избећи стварање масовног друштва подложног манипулацији и створити основ на коме се могао развијати свестан и у деловању одговоран појединац. Федерални систем предвиђао је општине и срезове, са веома широким компетенцијама. Кружок је предвиђао изборни систем који би се, уместо на централно дириговане партије, фокусирао на проминентне личности, чиме се желела јачати демократија базе. Поред питања како структурирати нову економију, увођењем малих и средњих предузећа, кружок је предвиђао кажњавање нацистичких злочинаца пред међународним судом правде, а на заседању јуна 1943. постављени су основи будуће немачке спољне политике, под вођством Адама од Трота. У циљу осигурања мира планиран је био општеевропски поредак и стварање Европске федерације.

Убрзо после овог страшног губитка, уследио је и губитак домовине. Јануара 1945. Марион Грофица Денхоф са целокупним живљем бежи пред Руском армијом са свог поседа на запад. На свом коњу Алариху³ прелази пут од 1200 километара све до Вестфалије. Пут је трајао седам недеља и она га је описала у једном од њених првих текстова објављених у *Die Zeit*-у, под насловом *Јашући на Зајпаг* (Брауер, Денхоф 2012: 23). Овај текст представља окосницу њене чувеније књиге *Имена које више нико не помиње*, објављене 1962. године. (Денхоф : 2009)

Као и многи други, оставила је све иза себе и почела свој „други живот“, како га је често називала. Поводом губитка домовине, посед који је био идентитет целе њене породице, често је знала да каже да је можда највећи степен љубави волети, а не поседовати. До краја живота нигде се није осећала код куће, скрасила се у Хамбургу, али је домовина остала увек на Истоку. Са свог првог пута у Москву, на коме је била у пратњи немачког канцелара Конрада Аденауера, Марион Грофица Денхоф 20. септембра 1955. пише писмо својој браћи и сестрама:

„Седим у огромном удобном купеу кола за спавање Берлин-експреса који по плану из Москве вози преко Бреста, Варшаве за Берлин – два дана и две ноћи, Вјама, Смоленск, Дорогобуж, Орша, Борисов, Брановице, свако од ових места познато из безбројних болних војних извештаја. Колико успомена на људе чија имена нико више не помиње и који негде у овој земљи спавају. (...) Јесен на истоку, ускоро неће више нико знати шта је то. Тек сада, када поново гледам слике детињства, знам за чим сам свих ових година чезнула и шта ми је у ствари недостајало. Не можете ни претпоставити колико сам у овом пејзажу код куће.“ (Брауер, Денхоф 2009: 64)

Туга за завичајем била је апсолутна константа у животу Грофице Денхоф. Знала је да повратка нема и да га никада неће бити, бар не онако како га је сањала и желела. Али љубав није никада јењавала, небо њеног детињства и младости, свака стаза, свако дрво живели су у њеним сећањима. Говорила је да је домовина за већину људи нешто што лежи са оне стране рационалног и не може се описати речима. Прускиња по свему, па и по храбрости сагледавања реалног стања ствари, Грофица Денхоф је знала да је њен завичај био жртва изгубљеног рата, а да јој ужаси тог рата не дају за право да тугује за њим. Писала је да нико више не може да се нада да ће изгубљене области бити поново немачке, зато што би снови о томе подразумевали употребу силе. У књизи *„Детињство у Источној Пруској* (Денхоф: 1988), која је објављена 1988., Грофица Денхоф пише:

„Ниједан писац ни песник не може ухватити поезију оних јесењих јутара у којима се још по мраку креће у лов. Када сунце почне да излази и његови први зраци падну по роси на ливадама и она почне да блиста као да је од дијаманата, када језеро почне да се помаља кроз дрвеће, тада се човек осећа

3 Аларих је био вођа Визигота, први Герман који је освојио Рим.

блizu своје суштине. Не само очи које посматрају ту непомућену божанственост, не само слух који прима безгласну тишину – у тим тренуцима цео човек је проводник чуда настанка.“ (Денхоф 1988: 51)

После седмонедељног марша према Западу Марион Грофица Денхоф стиже 1945. у Франкфурт. У кругу своје поновно пронађене породице, први пут смирена, саставља текст под називом *Меморандум: како су нацисти дошли на власт, зашто су Немци толико обожавали свој вођу и шта би сада требало чинити* у коме захтева политичко и духовно обнављање Немачке и помирење са Истоком. Овај *Меморандум* на необјашњив начин је доспео у руке неколицине људи који су у Хамбургу били у процесу оснивања новог недељника под именом *Die Zeit* и који су одмах били одушевљени Грофичиним талентом и оштроумношћу, као и њеном храброшћу. Телеграмом су је позвали да им се придружи. Грофица је дошла и остала.

У петом броју *Die Zeit*-а који је изашао 21. марта 1946. године, објављен је први прилог Грофице Денхоф у коме се она залаже за очување празника, дана палих бораца. Тим чланком одмах је дошла у конфликт са британском војном управом која је била забранила овај празник. Но, Грофица Денхоф је мислила да после изгубљеног рата немачком народу не сме бити одузет и дан у коме он може да се сећа својих жртава. Било јој је важно да именује и бол Немаца. И поред тога, она је та која је *Die Zeit*, који је у почетку свог излажења важио за немачки националистички лист, усмерила на либерални курс. Њена девиза била је да се треба супротставити и окупационим властима тамо где нису били у праву.

Касније су се врхунски немачки политичари бојали Грофичиног оштрог пера, које је неумољиво бележило сваки пропуст и анализирано дугорочне последице њихових млаких или погрешних одлука. Аденауера је оштро критиковала због његовог поданичког односа према западним савезницима и због невољног односа према Русији. Било јој је јасно да до поновног уједињења подељене Немачке може доћи само дијалогом између Источног и Западног блока. Сву своју љубав према домовини била је ангажовала у дугогодишњој борби за помирење са Пољском и у успостављању веза са Совјетским Савезом. Вођена непогрешивим инстинктом за могућа достигнућа политичког дијалога и компромиса, никада није губила из вида интересе своје нације, непрестано инсистирајући на очувању традиционалних вредности и артикулисању нових, произашлих из ужаса Холокауста и разарања Другог светског рата.

Пре но што ће Вили Брант 1970. потписати Варшавски уговор, по коме је Савезна Република Немачка признала Одра-Ниса-линију као источну пољску границу и одрекла се свих територијалних претензија на ту област, иронија судбине је хтела да баш она буде позвана на свечано потписивање, као једна од главних личности које су положили темељ новој политици Немачке према источним областима. Жеља Марион Грофице Денхоф била је да до тог уговора дође и годинама је улагала све своје напоре у том правцу, али када је дошао дан потписивања на коме

је требало да поред канцелара Бранта, кога је веома ценила и политички здушно подржавала, буде присутна, јавила се у Канцеларски уред и отказала своје присуство:

“Ја сам се помирила са тим да је моја домовина Источна Пруска коначно изгубљена, али да асистирам док се ставља потпис и печат на Уговор и да после свега, како је незаобилазни обичај, још и наздрављам – то ми се чини више но што могу да поднесем.” (Брауер, Денхоф 2009: 123)

1955. Марион Грофица Денхоф постаје уредник политичке рубике *Die Zeit*-а који непрестано расте и тиражом и угледом што је био резултат самосвесне, неустрашиве уређивачке политике која се темељила на језичкој перфекцији и политичкој независности. 1968. Марион Денхоф постаје главни одговорни уредник *Die Zeit*-а. 1972. повлачи се са места главног одговорног уредника *Die Zeit*-а и годину дана касније улази у његов издавачки одбор. Иако се повукла из новинарског посла она је и даље интензивно путовала и писала. Последњих година свог живота све је више критиковала разударени капитализам и упозоравала на његове несагледиве последице као и на угрожени систем вредности. Стално је подвлачила да су грађани ти који одлучују о судбини државе и да једно друштво не може бити ни боље, ни лошије но што је збир његових грађана.

Литература

Брауер, Денхоф 2009: Irene Brauer, Friedrich Dönhoff (Hrsg.) „Marion Gräfin Dönhoff. Ein Leben in Briefen“, Hamburg: Hoffmann und Campe.

Брауер, Денхоф 2012: Irene Brauer, Friedrich Dönhoff (Hrsg.) „Marion Gräfin Dönhoff. Zeichen ihrer Zeit. Ein Lesebuch“, Zürich: Diogenes.

Денхоф 1935: Marion Gräfin Dönhoff „Entstehung und Bewirtschaftung eines ostdeutschen Großbetriebes. Die Friedrichstein-Güter von der Ordenszeit bis zur Bauernbefreiung“, Dissertation, Universität Basel.

Денхоф 1988: Marion Gräfin Dönhoff „Kindheit in Ostpreußen“, btb, München.

Денхоф 1994: Marion Gräfin Dönhoff „Um der Ehre Willen. Erinnerungen an die Freunde vom 20. Juli“, Berlin: Siedler.

Денхоф 1999: Marion Gräfin Dönhoff „Zivilisiert den Kapitalismus. Grenzen der Freiheit“, München: Droemer Knauer.

Денхоф 2009: Marion Gräfin Dönhoff „Namen, die keiner mehr nennt. Ostpreußen – Menschen und Geschichten“, Reinbek: Rowohlt.

Рајнер Марија Рилке „Избор из поезије“ <http://ponude.biz/knjige/r/Rajner%20Marija%20Rilke%20-%20Izbor%20iz%20poezije.pdf> 06.11.2012.

Шварцер (1997): Alice Schwarzer „Marion Dönhoff. Ein widerständiges Leben“, München: Droemer Knauer.

Jelena Volić-Hellbusch
MARION GRÄFIN DÖNHOF

Zusammenfassung

In dieser Arbeit wird zum ersten Mal dem serbischen Publikum und der serbischen wissenschaftlichen Öffentlichkeit das Werk von Marion Gräfin Dönhoff, der bedeutendsten Publizistin der bundesdeutschen Nachkriegszeit, vorgestellt. Obwohl sie ihre ostpreußische Heimat während der Kriegsgeschehen des Zweiten Weltkriegs verloren hatte, setzte sie sich für eine Versöhnung zwischen den Staaten des Ostblocks und dem Westen ein. Sie unterstützte in ihren Leitartikeln die aktive Ostpolitik, lehnte die Apartheid in Südafrika ab und rief zu freiheitlichem Denken, Toleranz und Gerechtigkeit auf. Weitere Hauptthemen waren die Pflege der Erinnerung an den Widerstand gegen Hitler und die Bekämpfung der Auswüchse des Kapitalismus.

Schlüsselwörter: Preußen, Hitler, Masuren, *Die Zeit*, Zweiter Weltkrieg, Attentat, Oder-Neiße-Grenze, Friedrichstein.

Jelena Volić-Hellbusch
MARION COMTESSE DÖNHOF

Résumé

Nous présentons dans cet article, pour la première fois, au public académique et aux lecteurs l'oeuvre d'une des plus grandes journalistes et intellectuelles de la période de l'après-guerre allemande, Marion Comtesse Dönhoff. Restée sans patrie après la fin de la Deuxième guerre mondiale, elle a néanmoins œuvrée énergiquement pour la réconciliation des pays du bloc soviétique et de l'Allemagne. Elle a activement représenté dans ses articles la politique de Willie Brant vis-à-vis de l'Est, a combattu contre l'apartheid en Afrique du Sud et a toujours appelé à la défense de la liberté d'opinion et d'expression, à la tolérance et à la justice dans le monde. Un des thèmes les plus importants dans son oeuvre littéraire reste le devoir de mémoire de la résistance contre Hitler. Marion Comtesse Dönhoff laisse sa trace dans l'Histoire comme la seule survivante du groupe „20 juillet“ qui a essayé un attentat contre Hitler le 20 juillet 1944, et comme la dernière Prussienne.

Mots-clés: Prusse, Hitler, les Masures, Deuxième guerre mondiale, *Die Zeit*, frontière Oder-Nistru, Friedrichstein

Примљен октобра 2012.

Прихваћен за штампу новембра 2012.